

poze 4

APRIL 2016

5 EURO

Notulen MvNL
Afd. Noord

met o.a.

‘s Amuse
Walter Crontike
Pappadum
Makreel
Het mes

Buiten Binnen Drenthe
poëzie – Hayat Ezzeroili

Fritz Haber
toneel – Chrétien Schouteten

Verloren horizon
kort verhaal

Ter Verpoozing

Notulen MvNL afdeling Noord

Notulen van de vergadering van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, afd. Noord in café De Sleutel in Groningen d. d. dinsdag 22 maart 2016. Een intiem verslag van de wederwaardigheden van schrijvers, inleiders, uitleiders, bestuursleden, introducées, uitgevers en lezers tijdens het jaarlijkse buffet.

Gerard Stout

'Jij ook hier? Ik heb je lang niet gezien. Je website was gedateerd. Ik dacht...'

'Prostaat.'

'Korter kan een gedicht niet zijn.'

'Ik kan gemakkelijk een bundel vullen met mijn pisbuis. Als je dat bedoelt.'

'Ik bedoel niets persoonlijks.'

'Jaloesie du métier.'

'Truman Capote. Kapotjeslatijn. Uitvlucht in een moderne vreemde taal. Kom op kaerel.'

'Niks geen uitvlucht. Ik heb Frans gestudeerd. Letterkunde.'

'Afgestudeerd.'

'Heb je goed onthouden.'

'Gepromoveerd.'

'Vin blanc?'

'Bouteille.'

"DAMES EN HEREN. WELKOM. IK ZIE DAT DE DAMES IN DE minderheid zijn. Helaas voor sommigen onder ons. Meevaller voor sommigen onder ons. Heren.... Dames en Heren, welkom op deze jaarlijkse bijeenkomst in De Sleutel. We hebben een interessant programma samengesteld met een blik in het verleden en een vooruitkijk op de toekomst; van onze literatuur en van onze uitgevers. Kierkegaard zei het al: "Het leven kan slechts achterwaarts worden begrepen, maar moet voorwaarts worden geleefd." Nu ik mij dit hoor zeggen realiseer ik me plotseling dat Kierkegaard tuin betekent. Tuin om een kerk. Een kerktuin. Of is er iemand met meer kennis van Deens die mij kan corrigeren, zo niet dan geef ik zo dadelijk het woord aan Stefan van der Poel. Hij is historicus en lid van ons bestuur. In die volgorde.

Stefan van der Poel is universitair docent bij de vakgroep geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn belangstelling gaat vooral uit naar de Joodse en Middeneuropese geschiedenis. In 2004 promoveerde hij op Joodse stadgers. De joodse gemeenschap in de stad Groningen, 1796-1945. Verder is Van der Poel secretaris van de Stichting Folkingestraat Synagoge.

Hij zal spreken over het leven en het werk van Izaak van Deen (1804-1869). Voor belangstellenden heeft Stefan van der Poel een aantal exemplaren bij zich van het boek dat hij over Van Deen schreef, *Tussen zieken, boeken en kikkers* (Barkhuis, Groningen, 2012)."

's Amuse

'Joods programma.'

'Jij zegt het hardop.'

'Ik zeg alles hardop. Je kent me wel.'

'...'

'Ik zal je zeggen dat ik het onderscheid tussen een Jood en een niet-Jood niet kan zien. Ik weet het aan de naam, sommige namen; Cohen. Ik ben geen beelddenker. Ik ben een naamdenker, om mijn kwaliteiten in jouw termen te benoemen. Jij. Jij denkt in beelden. Dat lees ik in je gedichten. Altijd zee en strand en bossen en heide, landschappen. Dicht je ook over bergen. Natuurlijk. Huis in Zwitserland. Heb je dat nog. Waar ook alweer. Davos. Davos. Je was in Davos. Toverberg. Ik ken mijn klassieken. Frau Katia Mann. Krokowski bar. Tbc. Cappuccino in het vijf sterren hotel. Sterren, altijd weer die sterren.'

'....'

'Weet je waar ik benieuwd naar ben....'

'...'

'Halal, of het buffet halal is. Kosher bedoel ik. Geheel in stijl. Lijkt me passend. Amusant.'

'....'

'Mooi al die spiegels hier. Mooie ruimte voor ijdeltuiten. Ruim blik. Havenzicht aan de overkant van het water, ook bruin. Zonder hond in het café. Kom je nog in Havenzicht? Verlopen café. Niet met de tijd mee. Voor nostalgie en bitterballen. Oude kaas met mosterd. Niet alleen oude kaas. Begeer ik niet meer. Mosterd. Jij. Jij. Vermaak jij je wel?'

DAMES EN HEREN,

“Mijn boek over Izaak van Deen heet *Tussen zieken, boeken en kikkers*. Bij de voorbereiding van mijn voordracht schoot door mijn hoofd dat het gehoor in deze sociëteit wellicht ook aan deze omschrijving voldoet. Het was een frivole en badinerende gedachte. Schrijvers op leeftijd, gepokt en gemazeld, om in medische termen te blijven – PHPD: pijnkje hier, pijnkje daar – met een hang naar boeken en met een onderlinge samenhang als de spreekwoordelijke kikkers in de spreekwoordelijke kruiwagens. Nu ik de conversaties tijdens de eerste gang van het buffet heb gehoord, niet beluisterd, kwam de metafoor van de kikkers opnieuw in mijn hoofd voorbij. Ik heb u wellicht genoeg beledigd om van uw aandacht verzekerd te zijn.

Ik zal u niet vermoeien met natuurkunde, scheikunde en biologie. De fysiologie en het adagium meten is weten zal veel alfa-mannen en alfa-vrouwen, als ik de gemiddelde dichter en schrijver zo mag aanduiden, vreemd zijn. Literatuur leeft juist door afwezigheid van exactheid en door afwezigheid van onderzoek. Op een enkele uitzondering na.

Izaak van Deen was een pionier in de fysiologie en de eerste Joodse hoogleraar in Nederland. Izaak van Deen koos rond 1850 voor een natuurwetenschappelijke aanpak van de mens. Hij koos voor een materialistische wetenschapsbeoefening met de nadruk op voeding en stofwisseling. De stof bepaalt de mens en de mens is wat hij eet. Dat waren enkele van de uitgangspunten die ook terugkeerden in uitspraken als: ‘Geen stof zonder kracht, geen kracht zonder stof’ en ‘Zonder phosphor geen gedachte.’ Voor correcte citatie: De laatste uitspraak is van Moleschott. Tijdgenoot van Izaak van Deen. Voor de classici onder ons citeer ik graag de eerste stelling van Van Deen: *Psychologus nemo nisi physiologus* ofwel ‘Een psycholoog bestaat niet als hij geen fysioloog is.’ De buitengewoon hoogleraar moest niets van de *vis vitalis* hebben. Ook de geest van de mens was volgens Van Deen aan dezelfde natuurwetten onderworpen als het lichaam. Ik kan een korte aanwijzing geven. Wijn zorgt voor een heldere geest. Wijngeest. Stoffelijke alcohol werkt in op een stoffelijke geest. Wie details over invloed van materie op de ziel na wil lezen kan mijn boek *Tussen zieken, boeken en kikkers* erop naslaan.”

Walter Crontike

‘Let jij even op. Ik ga naar achteren. Pissen. “Het wijn is water geworden.” Ik kan niet tegen die geleerdheid.’ Walter Crontike schoof zijn tas met iPhone, bankpassen en boeken naar Femke VoorindeWind. Femke VoorindeWind was een van de weinige vrouwen in het gezelschap van schrijvers en uitgevers en daarmee gelijk een van de aantrekkelijkste. Femke VoorindeWind kende de *petty writer* van eerdere bijeenkomsten en van zijn studententijd, die goddank ver achter hem lag. Walter Crontike had die studie, die *Werdegang*, die *coming of age* in een “fictionele autobiografie” beschreven. Zo stond het om het omslag van zijn print-on-demand.

Femke droeg een strakke zwarte kokerrok. Rode gesp. Zachtroze smetteloze blouse met witbenen knoopjes, bloedkorallen snoer strak om haar hals. Haar hoofd stak als van een struisvogel ver uit boven haar tengere lichaam. Haar nek leek opgerekt als van een Masaivrouw. Koket zwart linnen jasje met gouden stiknaden en een strak riempje op het rugpand. Femke VoorindeWind droeg een donkerrode haarband, smal en kunstig vervlochten met haar zwarte haar. Donkerbruine ogen met een warme en indringende blik. Haar blinde darm was verwijderd. Galstenen wachtte hetzelfde lot. UMCG. Ze was gepromoveerd op quantumwazigheden in het werk van Alfred North Whitehead. Een proefschrift dat uitnodigde om bij de stellingen te blijven steken. Kortom; ze was een vrouw die het verdiende in een roman of in een kort verhaal te figureren.

‘Wat kan ik je meenemen,’ zei Walter Crontike op de valreep. ‘Wit? Rood?’

Femke VoorindeWind antwoordde niet. Ze was een kleptomane vrouw met neiging tot alcoholisme. Rood of wit maakte niet uit. Martini was ook goed. Ze verdonkeremaande luxe parfums in de V&D, toen die winkel nog bestond. Ze was nog nooit betrappt. Ze stal om de opwindende, niet om de geur. Femke VoorindeWind was heel tevreden met de haar omringende lucht in de sociëteit van De Sleutel.

Zonder haar antwoord af te wachten sloop Walter Crontike door de krakende deur uit het zaaltje met zestig toehoorders. Volle bak voor smakelijke experimenten met rode bietjes en spinazie om de stofwisseling te leren kennen onder het motto: wat je erin stopt, komt er ook weer uit, maar in gewijzigde vorm. Wrange pis na consumptie van asperges met ham. Van de stofgewisselde asperges, niet van de ham. Metabolisme voor beginners. Skatologie voor gevorderden.

Walter Crontike hield niet van gezelschap, maar nu zijn vrouw en dochter al veertien dagen op Mallorca de zon hadden opgezocht en ze hem steeds minder berichten stuurden, hoewel dat gratis kon met whatsapp, had hij zich zonder aanmelding naar De Sleutel begeven. Er was altijd plaats in die herberg, was het niet in de sociëteit, dan was het wel in de bar op de begane grond. Op de schilderijen was altijd wel een bekende te zien; al was het maar gedeformeerd naakt van Olga Wiese, stoomboot *Hardenberg* of binnenvaartschip *Anna W.*

Aan de bar trof Walter Crontike Maartje Velours.

– Walter Cronike heette natuurlijk niet zo, maar hij had zijn *nom de plume* in de loop van de jaren voorrang gegeven boven zijn doopnaam, die een reëler afspiegeling leek van zijn identiteit. –

Maartje Velours, zijn oud-lerares Nederlands van wie hij de beginselen van zinsontleding had geleerd, leek allerm minst op een binnenschip. Ze had meer van een schoener met volle zeilen, een driemaster op volle zee; met plezier schuimkoppende golven doorklievend. Dat type frivole zeezichten was niet in De Sleutel te vinden en ook niet in Havenzicht, het café aan de andere kant van de Noorderhaven. Het meest frivole zeezicht was te vinden op De Punt van Reide of op de dijk bij Noordpolderzijl; toch gauw drie uur fietsen.

Juffrouw Velours had hem – en nog dertig leerlingen in haar klas – vanachter haar bureau op een verhoog, ingewijd in *Serpentina's petticoat* van Jan Wolkers. Kortgerokte Maartje Vitrage, zoals ze werd genoemd – naar haar netkousen, die naar eigen waarneming tot aan haar onbedekte kruis haar onderlichaam bedekten – was allerm minst preuts. Op haar tafel in het klaslokaal had ze *Ik Jan Cremer deel 1* en *deel 2* ter inzage voor pubers met veel hormonen in het nog onschuldige bloed. Ze reed op een motor, geen Harley; een MV Augusta. Wie haar boeken wilde lenen was welkom en mocht na kennisname vertellen wat het meest was bijgebleven. Wie een goed verhaal kon vertellen, mocht het boek houden. De randvoorwaarde: vertelling van de inhoud en wat het met je had gedaan, was reden om de boeken niet van haar te lenen. Hoe groot de hunkering ook was. De hunkering was groot in de puberlijven – omgekeerd evenredig aan de moed; aan de kloten, zoals Jan Cremer schreef.

Maartje was haar tijd vooruit; beter, ze was de tijd van de plattelanders vooruit. De tijd van menige stadsjongen. Ze was de tijd van haar collega's voorbij, al sprak ze zelf liever van andere tijd, zonder daar een waardeoordeel aan te hechten. Er waren goede tijden en er waren beroerde tijden. De beroerde tijden had ze achter zich gelaten. – Onderduikers, verzetslieden en ook bevrijders die haar een spoedcursus lichamelijke verkenningen hadden gegeven, terwijl ze nog niet met poppen was uitgespeeld. – Volgens een boerenfilosoof had de mens een half leven nodig om de gevolgen van de opvoeding te boven te komen. Gemiddeld. De puberteit was Maartje Velours voldoende geweest. Ze had in het verzet gelegen. Ze was zeventig. Ze reed motor; een Harley.

Maartje Velours was ongetrouwd gebleven; ongehuwd zoals dat heette. Haar huwelijkse staat – vrijgezel, single – was voor veel jongens, die nog niet van vrouwenliefde hadden gehoord, of daar een afwijkende voorstelling van hadden en die de boeken van Anna Blaman niet hadden gelezen, reden om verliefd op haar te worden; te vergeefs, zoals veel in het bestaan te vergeefs is en pas later in de geesten doordringt dat dat zo hoort. Niet iedereen kent het voorrecht om met een schoener – met een vrouw als boegbeeld – het ruime sop te kiezen. Sommige bootjes zijn te klein voor meer dan één persoon, ongeacht het aantal kwadraten.

‘Of is de lezing te moeilijk voor je?’ Maartje Velours/Vitrage had niets te verliezen. Ze had zichzelf als onontvreemdbaar eigendom. Ze had haar boeken; boeken van eigen hand (daarom was ze hier in De Sleutel) en boeken van een enkele schrijver. Ze leende alles uit wat ze bezat – inclusief haar lichaam – zonder zich druk te maken over teruggave. Wat ze had uitgeleend beschouwde ze als perdu.

‘Wilt u iets van me drinken?’

Maartje Velours wilde een prosecco in een hoog glas. Ze was licht suïcidaal.

‘Je hebt ook boeken geschreven,’ zei ze. ‘Ik heb nooit iets van je gelezen. Ik ga ook geen boek van je kopen.’ Ze hief het glas met de bleekgroene mousserende wijn en toastte met Walter Crontike. Het oranjegele licht accentueerde de stijgende bellen die vanaf de glasrand bevrijding leken te zoeken.

‘Proost.’ De deur van De Sleutel draaide juist op dat moment naar buiten. Twee schrijvers kwamen binnen. Jan Bongo en Hank Goedgekeurd. Bruinzwart en blauwzwart. De hond naast de toog nam een dreigende houding aan. De Stabij discrimineerde invaliden – mensen met beperkingen – en zwarten; ook negers zonder beperkingen konden op gegrom van de Stabij rekenen. Maar, net als de gasten van De Sleutel, was de hond niet racistisch. De hond maakte onderscheid. Syntactisch of semantisch heette dat misschien discriminatie, dat zij dan maar zo. De hond kon er niets aan doen; en de baas ook niet meer.

Steeds meer negers werden lid van de Maatschappij. De Afdeling telde vier zwarte leden, allen dichters. De ballotage zou op termijn zijn werk doen om de diversiteit aan mannen en vrouwen flink op te krikken. De zwarte dichters waren marginale schrijvers voor een nichemarkt, net als de meeste leden. De zwarten kenden vooral zwarte lezers, zoals de witten meest witte lezers kenden. Jan Bongo en Hank Goedgekeurd dichtten uit overtuiging niet over vernedering, racisme en discriminatie. Ze dichtten ook niet over vrouwen, niet over vroeger, niet over geboortes verpakt in lentehymnes. De dood, de zwarte dood, daar wilden ze wel sonnetten aan wijden. Volgend jaar op de jaarvergadering zouden ze van zich laten horen, als het bestuur akkoord was en ze een uitgever konden vinden. Dat laatste was het kleinste probleem. Iedereen die in staat was een pdf te maken, was eigen uitgever. De leden van het zwarte kwartet wisten niet hoe ze een pdf konden maken. Ze konden whatsappen, dat was genoeg.

Ruim de helft van de leden noemde zich *writers writer* om de lage oplage van hun werk te rechtvaardigen. De zwarte dichters kwamen vooral voor de lezing na het hoofdgerecht. Ze kwamen voor hun maatjes Peter Licorne en Teddy Rosmaro, niet meer om samen dronken te worden, maar om elkaars gezelschap. Ook de andere leden zochten vooral de dichters en schrijvers van de kleur die ze al kenden.

Mannen onder elkaar, waren ze, met hun intieme geheimen en hun stille, soms wrede verlangens. Ze kwamen voor poëzie in veelvoud. Het zwarte kwartet kwam voor de *Doos van Passage*; ging immers niet

alles voorbij? *De Doos van Passage* van de gelijknamige jubilerende uitgeverij – zonder *Doos* – met negen dichtbundels met witte gedichten van witte dichters.

Op het tafeltje onder de stille woede van Femke VoorindeWind had Walter Crontike twee exemplaren van zijn eerste boek – *Alles wat voorbij gaat* – en vijf exemplaren van zijn laatstverschenen boek – *Alles wat terugkomt* – achtergelaten. Mocht iemand er naar vragen. Hij was halverwege zijn volgende boek – *Alles wat blijft* –, maar hij wist niet wanneer hij dat manuscript zou voltooien. Uit de ramsj had hij *Alsof het voorbij is* van Barnes meegenomen, Julian Barnes. Misschien kon hij leentjebuur spelen als het *writers block* toe zou slaan. □

Dit verhaal is te beluisteren: www.gerardstout.nl/poze

IN 1851 WERD VAN DEEN BUITENGEWOON HOOGLERAAR aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn aanstelling was – ruim vijftig jaar na de juridische gelijkstelling van de Joden in Nederland – een belangrijke doorbraak in het emancipatieproces. De moeizame totstandkoming van die aanstelling geeft een interessant beeld van het universitaire leven in het midden van de negentiende eeuw. Twee decennia later werd Aletta Jacobs, ook van Joodse afkomst, als eerste vrouwelijke student tot de RUG toegelaten. De universiteit bouwde daarmee verder aan haar liberale reputatie.

‘Minderheden hebben het in ons land voor het zeggen. Maakt niet uit welke minderheid. Typisch gevolg van democratie. Slechtste bestuursvorm, maar een betere is er niet. Wie zei dat? Ik weet het niet.

Weet je het onderscheid tussen halal en kosher? Ik niet. Jij ook niet. Misschien is het wel één pot nat. Rituele doodslag. Onverdoofd. Elke religie kent wel een rituele doodslag. Zelfs Azteken. Zijn er moslims lid van onze maatschap? Weet je niet. Ik ook niet. Ik zie ze nooit. Zegt niets over mij. Ballotage. Komt door de ballotage. Ons kent ons in het voordrachtcircuit. Net als met de literaire prijzen. Heb je wel eens een prijs gehad. Ik wel. Twee keer.

Buitengewoon hoogleraar. Geen echte hoogleraar. Deeltijd en onderbetaald. Klinkt naar namaak. Klinkt naar literatuur. Het hele leven is fictie. Van mij wel, van jou? Ik ben fictief. Handig; fictieve personen zijn nergens verantwoordelijk voor. Op de afloop na; van het boek, dat wel.

Fysiologie weet ik niet veel van. Jij wel. Jij bent bioloog. Ja toch. Liefhebber van Leo Vroman. Weet ik nog. Tineke, zo heet zijn vrouw toch? Dood. Ja, ook al.

Inwendige mens en hoe alles werkt. Neem een amuse. Witte wijn. Je drinkt niet meer. Ook niet minder. Flauwe grap.

Ik heb me goed ingelezen. Fysiologie ingetoetst bij google. Ben alweer vergeten wat het betekent. Hoor ik straks. Ik ben niet zo van de biologie en van het lichaam.

Mijn nieuwe bundel. Net begonnen. Ik heb twee lange gedichten. Beetje in de geest van *Awater*. Nijhoff. Ken je wel. Ook een beetje Aafjes. *Voettocht*. Nee, met Alidya ben ik naar Santiago gewandeld. Ze is halverwege met de trein teruggegaan. Kon het niet volhouden. Ik wel.

Ik kan je zeggen – niet verder vertellen –, daarna werd de voettocht stukken interessanter. Lees je wel in mijn nieuwe bundel. Ik heb al een titel. *Rite de Passage*. Makkelijker om een uitgever te vinden. *Rite de Passage*. Autobiografie in gedichten. Niemand die het ziet. De Heilige Jacobus vergeeft alles. Alles.

Aletta Jacobs, eerste vrouw, eerste Joodse vrouw aan de Rijksuniversiteit. Ik zeg altijd universiteit, nooit Rijksuniversiteit. Jij...

De buurvrouw van een neef van vaders kant kende de beeldhouwster van de buste van Aletta Jacobs. Bij de Harmonie. Daar. Op de tocht. Zo kent iedereen iedereen.

Liberale traditie. Lees je dat: Universiteit met een liberale traditie. Lise Meitner, ook Joods. Natuurkundige uit Wenen gehaald door Dirk Coster, nee, niet de Neerlandicus. Dirk Coster de fysicus. Lise Meitner bleef niet in Groningen. Ze reisde door naar Denemarken, Zweden. Ontsnapt aan de nazi's. Wat deed de universiteit voor deze vrouw? Tijd dat iemand dat uitzoekt.

Toastjes met kaas. Gerookte zalm met kappertjes en gember. Mag iedereen eten. Niet voor veganisten, maar dat geloof tel ik nog niet mee. Ken jij veganistische dichters? Jij kent toch iedereen van de Noordelijk Afdeling. Iedereen kent jou. Jij kent ze niet allemaal? Na je nieuwe boek.'

HET WOORD IS AAN GERRIT BRAND, SCHRIJVER EN uitgever. Hij vertelt over zijn uitgeverij, Nobelman, en een aantal recente publicaties, daaronder *Yaad. Het meisje zonder geschiedenis* (2015) van de uit Koerdistan afkomstige auteur Sarwar Joanroy en *Het einde van de punk in Helsinki* (2016) van Jaroslav Rudiš, een gevierd Tsjechisch schrijver.

Pappadum

'Of God bestaat?'

'Vroeg ik me af na het verhaal van Gerrit Nobelman.'

'Irrelevante vraag.'

'Houdt me toch bezig.'

'En die vraag komt bij je boven door boeken uit Oost-Europa en verderweg uit Irak? Landen die geen god kennen.'

'Koerdistan.'

'Mag ook, als je dat liever hebt.'

'Het leed in de wereld. Onderdrukking, marteling, moord. Waar komt vandaan dat de mens elkaar naar het leven staat? Is er iets....'

'Er is muziek. Het boek van de Tsjech gaat over muziek. Weliswaar punk, grafmuziek, treurnis in de kist, diep onder de teeltlaag. Zingen tussen skeletten. Muziek, het boek gaat over muziek in tijden van Stasi. Muziek heelt. Er is ook vrolijkheid in de wereld.'

'Vrolijkheid, vooral hier, dichtbij. De Sleutel.'

'Schrijvers leven van ongemak, van worsteling. Niemand zit te wachten op een roman waarin alles op rolletjes loopt. Een lezer wil lezen over wat hij niet zelf mee wil maken. Of zij. Lezers zoeken een verklaring voor het leven dat ze tot nu toe hebben geleefd. Ze willen horen dat ze het goed doen; dat ze het getroffen hebben met hun tweede vrouw. Lezen is voor sommigen leedvermaak. Ze voelen zich goed als ze lezen dat een ander het beroerder heeft dan zij.'

'Psychologie van de koude grond, net als jouw god.'

'Wat bedoel je?'

'Je vraag naar jouw god blijft onbeantwoord zolang je geen nauwkeurige omschrijving geeft van je god. Geef eens een definitie. Dominee Van der Linden schrijft in zijn pamflet "De Eeuwige woont boven het dak van ons denken." Een spiritueel dak boven je hoofd, dat is God. Kom op. Je kunt beter dan die dominee. Zoals je er nu over spreekt lijkt het op de leus op het Groninger museum. David Bowie IS. Ja, wat IS? Klinkt heel poëtisch, maar het zegt niets. Helemaal niets. God IS. Klinkt ascetisch, spiritueel, metafysisch. Wat heb je daaraan? Niets. Wat is je nieuwe inzicht? Wat is je houvast? Wat leer je van zo'n uitspraak? Ik stel nu retorische vragen, maar dat had je al door.'

Hoe smaakt de rode lamscurry met pappadum?'

BEHALVE UITGEVER, ONDER ANDERE OOK VAN HET *Stad Magazine*, dat viermaal per jaar verschijnt, is Gerrit Brand schrijver. Hij debuteerde in 2007 met de roman *Tolvlucht* en publiceerde nadien de romans *Een heel nieuw leven* (2011) en *De wegen van Valentina* (2014). Anton Brand – naamgenoot, maar geen familie – gaat met Gerrit Brand in gesprek over zijn literaire werk. De auteur zal ook voorlezen en is graag bereid zijn boeken te signeren voor wie daar belangstelling voor heeft.

Makreel

'Heb je nog iets onderhanden?'

'Je bedoelt.'

'Wat doe je zoal?'

'Mijn vrouw...'

'Je tweede....'

'Nee, m'n eerste. Ik ben weer bij m'n eerste.'

'Je tweede...'

'Die is er niet meer.'

'Je bedoelt.'

'Ja. Dat bedoel ik.'

'Je eerste.'

'Miep.'

'Ik dacht.'

'Denken doen we allemaal, zei de filosoof, maar voelen. Voelen.'

'Jij.'

'We hebben afgesproken om samen oud te worden. Miep en ik. Voor de tweede keer. In goede en in slechte tijden. Dat klinkt als een televisieserie en dat is het ook, voor buitenstaanders.'

Elke vrijdag na het achtuurjournaal was ik mijn vrouw. Ik was haar in bed. Miep is gezond. Grazige weiden. Het mankeert haar aan niets – om mijn achtergrond te laten klinken. Het ontbreekt haar ook aan niets. Ze heeft mij. Ik heb een washandje en zachte zeep. Olijfzeep. Ik was haar in bed. Alleen op vrijdag. Om te oefenen. Voor als het later nodig is. Zou je ook kunnen proberen. Miep en ik, we weten dat we ouder worden, net als anderen. Ze heeft twee nieuwe knieën. Ze kan er mee lopen. Ik was haar om eraan te wennen. Handvaardigheid. Automatische ontwikkelen. Er is een verschil met de lenige eerste huwelijksjaren.

Toen ik de eerste keer met Miep was getrouwd; wisten we elkaar als verliefden. Staand onder de douche, je kent dat wel. De gevolgen lieten zich raden. Twee kinderen uit ons eerste huwelijk. Veel oefening. Heel filmisch. Maar laat ik serieus blijven.

Ik richt haar op. Ik leg handdoeken op het matras. In een kom heb ik warm water. Een blokje zeep ligt op een bord, gewoon uit het keukenkastje. Ik was haar rug. Warme washand met zachte zeep. Ik ben aangekleed. Ik voel, ik voel, ik voel haar rug. Ze heeft kleine vleesboompjes op haar schouder en vlakbij haar oksel. Kleine poliepjes; heeft ze geen last van. Als ik haar rug heb gewassen, draai ik haar op haar zij. Ik til haar heen op. Verder. Ik ga verder waar ik was gebleven. Ik was haar van achter en van voor. Het windt me niet op, dat ik haar was terwijl zij is. Ik was mijn geliefde. Ik was mijn eerste vrouw voor de tweede keer. Ik ben niet verliefd. Gelukkig niet. Ze is mijn geliefde. Ik was haar van achter en van voor en van onder en van boven.

Ik droog haar af. Ik wrijf met blote handen olie op haar droge huid en poeder Zwitsal-leven tussen haar billen. Ik kijk. Ik kijk naar haar rug, naar haar borsten, naar haar buik. Ik kijk in haar bilnaad. Haar openingen die gesloten zijn. Ik zie wat ik nog nooit heb gezien. Ik zie wat ik nog niet eerder heb gezien. Ik keek niet. Ik deed alles met mijn ogen dicht. Miep niet. Miep keek altijd.

Ook in ons eerste huwelijk. Ik niet. Ik raakte haar aan met mijn ogen dicht. Ik voelde enkel mezelf. Ik voelde hoe ze mij aanraakte. Ik voelde mijn aangeraakte huid. Ik heb haar nooit gevoeld, die jaren.

Mijn tweede leerde me....

Ze was er op een ochtend niet meer. Haar lichaam was er nog. Zij was er niet meer.

Ik weet niet waarom ik terug ben gegaan. Ik weet heel veel dingen niet. Ook wat ik eerder wel wist, dat weet ik niet meer. Ik ben niet aan het dementeren. Heeft er niets mee te maken. Ik ben me bewuster van mijn bestaan en juist daardoor weet ik steeds minder.

Ik was de rug van Miep op vrijdag en op zaterdag wast Miep mijn rug en mijn borst. Ze wast mijn voeten en mijn benen. Het gaat haar gemakkelijk af. Van nature, alsof ze nooit anders heeft gedaan. Ze wast mijn hoofd en ze wast mij ook van onderen. Ik raak niet opgewonden als ze mij wast. Ik ontspan. Soms val ik in slaap als ze me wast. Ook als ze me beneden wast. Dat is anders geweest. Nu is het anders. Ik ben blij als ik in slaap val als Miep me wast. Ze dekt me toe. Ik hoor niet hoe ze het waswater wegbrengt. Ik hoor geen zeep glijden. Ik soes en ik slaap. Ik voel niet dat ze naast me komt. Ik slaap als ze me heeft gewassen. Vaak droom ik dat ik haar beslaap. Als ze me heeft gewassen. Ik beslaap haar niet. Ze houdt me soms vast in mijn slaap. Miep vertelt me dat. Van onderen. Ik merk dat niet. Ik slaap en ik droom dat ik haar beslaap. Of mijn tweede. Vooral mijn tweede. Dat zeg ik niet. Miep hoeft niet te weten dat ik mijn dode vrouw beslaap als ze me vasthoudt. Punk is dat, dat is punk. Leugentje om haar. Misschien droomt Miep ook als ik haar heb gewassen. Miep zegt dat ze niet droomt. Miep zwijgt liever dan dat ze me teleurstelt. Ze weet wat teleurstelling is. Ik heb haar verlaten. Die eerste keer. Zij wilde me. Ik weet niet waarom ze me wilde. Ik heb haar niet gevraagd. Ze heeft me wel gezegd waarom ze me wilde trouwen. Ik weet niet meer wat ze heeft gezegd. Heel veel weet ik niet. Ik weet dat ik ontspan en een vredig gevoel over me krijg als ze me wast en me met olie inwrijft. Ik hoef geen poeder tussen mijn billen. Miep wel. Ik weet dat ik mijn tweede vrouw beslaap. Ook echt. Alles. Ik lieg niet. Helemaal. Als ik droom.'

'Tweede ronde voor het buffet. Zal ik je...'

'Dank je. Ik red me. Mijn knieën doen het nog goed. Alles doet het nog. Gelukkig. Een kort verhaal. Ik zou je graag een kort verhaal vertellen. Later. Waar ligt de makreel? Daar? Ik zie het. Makreel.' □

Dit verhaal is te beluisteren: www.gerardstout.nl/poze

DAARNA IS DE BEURT AAN ANTON SCHEEPSTRA, uitgever en voormalig lid van het bestuur van de Noordelijke Afdeling. Eind maart presenteert hij een heel bijzonder project: *De Doos van Passage*, een prachtige cassette met maar liefst negen nieuwe dichtbundels én een bloemlezing hekeldichten. Anton Scheepstra vertelt, bij wijze van voorproefje, over de totstandkoming en de inhoud van deze uitgave, die verschijnt in het jaar waarin Uitgeverij Passage haar 25-jarig jubileum viert.

De dichters die in de *Doos van Passage* met een nieuwe bundel komen zijn Daniël Dee, Paul Gellings, Karel ten Haaf, Renée Luth, Ronald Ohlsen, Diana Ozon, debutante Pauline Sparreboom, Irene Wiersma en Willem Jan van Wijk. Drie van hen zullen de avond extra cachet geven door uit eigen werk voor te lezen: Renée Luth, Ronald Ohlsen en Irene Wiersma. Dat wordt een feestelijke gebeurtenis.

Na de voordracht van Anton Scheepstra en de presentatie van de drie dichters is het tijd voor een nagerecht, met koffie of thee. Eindtijd van het programma is 22.00 uur.

Het mes – proloog

'Heb je nog interessant werk gelezen?'

'Kom ik niet meer aan toe.'

'Ik las Joy Williams.'

'Amerikaans.'

'Ik lees enkel nog buitenlanders.'

'Wij zijn de moeite niet waard.'

'Om te lezen, inderdaad. De kwaliteit is nog...'

'nooit zo laag geweest.'

'Populaire en snelle verhalen zonder diepgang. Taal-spelletjes met seks en geweld.'

'Korte zinnen, snel thuis.'

'We zijn het eens.'

'Williams? Joy? Nooit...'

'... van gehoord. Ik ook niet.'

'Hoe kwam je bij haar? Vrouw, ze is toch een vrouw. Lees jij vrouwen?'

'*New York Review*. Mooi artikel over haar korte verhalen. Strak, bizar en volgens de bespreker kun je alleen met een sterke maag meer verhalen van Williams achter elkaar lezen.'

'Je maagzweer...'

'Kom op. Overdrachtelijk; hoe noem je dat in je semantiek?'

'Waar schrijft ze over?'

'Waar schrijft ze over. De onderwerpen zijn oninteressant, het is de vorm. Alle onderwerpen zijn al een keer beschreven. Niets nieuws. Het gaat om de vorm. De vorm zonder dat je de techniek leest. Inhoud is bijzaak.'

'Hoe schrijft ze? Kun je...'

Het mes

Na afloop van de literaire club ging een kwartet van de oude garde steevast naar de hoeren. De mannenbroeders verlieten zwigend Key Inn. Ze hadden boven bourbon – met en zonder ijs – hun sonnetten voorgedragen. Landschap, zee, avonturen die ze niet meer mee wilden maken en avonturen die ze nooit hadden meegemaakt. Dichten over vader, moeder, vrouw en kinderen was stilzwijgend verboden. Over dood mocht naar hartelust worden gedicht, als het maar niet over *life after death* ging.

Binnen schootsafstand van Key Inn zaten tientallen hoeren in alle kleuren en smaken – vooral zwart, bruin en vanille – achter paarsverlichte ramen, ramen vaak niet breder dan een deur. Tegen middernacht, als de vergadering op de soos doodbloedde was het de stille tijd in de Visserstraat. De vier sonnetdichters hadden al veelvuldig over Vishoek, Visserstraat, en het aanpalende café The Promised Land, frivole en wrange sonnetten geschreven. Peter Licorne, de oudste en naar eigen zeggen de meest potente van de dichters – hij had immers gedebuteerd in *Hollands Maandblad* en gedichten gepubliceerd gekregen in *Raster*, de *Tweede Ronde* (helaas ter ziele) en in *Maatstaf*. Daar was zijn literaire opgang bij gebleven, maar het was een aanzienlijk hogere score dan zijn literaire maatjes.

Peter droeg een vlekkenloze helderblauwe jeans met een riem van gevlochten zeboe-leer. Op de gesp stond niet *GOTT MIT UNS*, maar *SHERIFF* in een halve cirkel. Peter liet zich graag Pete noemen, dat gaf zijn inborst beter weer; zwarte cowboy met een vierkante kop, zwart geverfd kroeshaar en een aangeplakte ronde neus van een cliché-neger. Zonder te bukken kon elke voorbijganger in zijn ruime neusgaten kijken. Ook de KNO-arts die een tussenschot had doorboord tegen chronische bijholteontsteking. Peter – Pete – was bruinzwart, nog net niet blauwzwart. Zijn voorouders kwamen uit Ivoorkust, van zijn moederskant had hij Surinaams bloed met Indische – Hindoestaanse – trekken. Hij was vorkheftruckchauffeur tot een overbelaste rug hem naar het dichterschap had bevorderd. Niet tegen zijn zin. Een dichter – eerst in het Sranan, later in het Nederlands – met HBO rechten had meer aanzien dan een chauffeur met HBO rechten op een vorkheftruck; meer aanzien dan een vakbondsvertegenwoordiger voor magazijnpersoneel. *Das Magasin*. Het was zijn stille wens om ooit in de barokke kolommen van *Das Magasin* terecht te komen, maar zijn poëzie was daarvoor te toegankelijk.

Pete kende geen teleurstellingen en geen afwijzingen meer. Hij had de zolder er vol mee liggen, naast de doos met bedankjes. Alles ging voorbij.

Jan Bongo, blauwzwart, rechtstreeks uit Nigeria, door Gods ingrijpen ontsnapt aan Boko Haram, altijd in strakke leren broek, met leren pijpen, omdat hij *leren pijpen* nog altijd een grappige werkwoordelijke woordspeling vond. Jan (Jonnie) had op zijn katholieke geloof een verblijfsvergunning gekregen. Een loopbaan

als kapelaan en later misschien als pastoor of kardinaal werd afgebroken door liefde die niet zo mocht heten en na twaalfeneenhalf jaar ook niet meer zo heette. Gedichten van Jan werden in overlijdensberichten aangehaald met romantische afscheidsregels van zijn linkerhand. Jan, inderdaad linkshandig na amputatie van de rechterarm na een onopzettelijke val van de derde verdieping van zijn flat. Een sierspijl op een hek, met de vorm van een vergulde Franse lelie, had in zijn oksel de val gebroken. De lelie had in één keer zijn arm van zijn schouder gesneden.

Jan droeg een wit zijden hemd twee maten te groot, met opgestroopte mouwen; de ene mouw tot net onder zijn elleboog omgekruld, de andere mouw in herhaling gevouwen tot een strik tegen de rechterschouder. Over het witte hemd droeg hij een zwart vest met krijtstreep en een glimmende voering aan de binnenkant met plek voor een ivoren sigarettenhouder. Zwart, wit, zwart. Hij zag er prachtig uit, ook in het sfeerlicht van Key Inn. Fosforescerende middelen in het waspoeder lichtten de kraag van zijn hemd blauwig op. Een prachtig contrast met zijn dikke zwarte nek. Voor een kort verhaal was hij een ideale neger.

Na verwijdering van de linkerlong was hij met Belinda menthol gestopt. Niet uit overtuiging, maar op verzoek van zijn toenmalige vriend Bald Boy. Bald Boy was Jan voorgegaan. Maleur aan de alveesklier was door niets te stoppen, enkel door de dood. Jan dichtte:

St. Pancreas werd wat hij was.

As.

Deze dichtregels hadden de krant niet gehaald en waren ook niet in het overlijdensbericht te vinden. De vrouw van Bald Boy had Jan laten weten dat ze bij Bald Boys laatste reis geen belang had bij condoleances van een eenarmige bandiet die haar huwelijk had verstoord. Jan was weggebleven van de crematie. In Key Inn had hij een Belinda gerookt, twee bourbon naar binnengegoten, de hond een trap gegeven en twee dichtregels op een viltje geschreven.

St. Pancreas. Ash. Ash. Ash.

Ash. Bald Boy in the grass.

Met literaire uitleg leek het gedicht op een conceptuele variant van gedichten van vijftigers die nergens over hoefden te gaan. St. Pancreas verwees voor intimi naar de gecremeerde punt uit de driehoeksrelatie en Bald Boy verwees naar de plant – Kale Jonker; bekend van zanderige en droge bermen – voorzien van uitgestrooide as van een blauwzwarte naamgenoot.

Het was een experimenteel gedicht. Hermetisch en gelaagd. Een gedicht voor liefhebbers die al dood waren. De tweeregelige schepping was in het verkruiemde bierviltje chromatografisch uitgevloeid met druipwater uit de spoelbak.

Met de dood van Bald Boy was niets verloren voor de poëzie. Zoals met de dood van wie dan ook niets verloren ging voor de dichtkunst, voor alle kunsten.

Zoals met de dood van wie dan ook niets verloren ging aan de schepping. De schepping trok zich niets aan van dit scheppingseigen onderdeel.

Hank Goedgekeurd was tevreden met zichzelf en daarin onderscheidde hij zich niet van de andere leden van het hoerenkwartet. – “Mag ik van jou, van de voorkant: de tieten.” –

Hank, ook dichter van sonnetten, maar beter in het vrije vers, was de langste van de vier. Het bloed en de chromosomen van Hank vormden een cocktail van een tiental rassen, waarvan het negroïde domineerde in zijn lengte en huidskleur. Hank had een rond gezicht met Servo-Kroatische trekken en ogen met Oost-Aziatische karakteristieken. Hij had zijn oogleden bij laten knippen door een cosmetisch chirurg zonder de vereiste vaardigheden. Zijn linkeroog leek na de ingreep (850 Euro) groter dan zijn rechteroog. Hank weet het aan optisch bedrog. Hij was de leeftijd van geneuzel over zijn uiterlijk voorbij.

Hank mat twee meter en een beetje, maar had schoenenmaat 43. Te klein voor de omvang van zijn lichaam. Hij was te lang voor de lage deurkozijnen in Key Inn. Te lang voor menig tweepersoonsbed. Hij had lang lichtblond kroeshaar met hier en daar ontkroesde golven. Hij had grote oren die in zijn kindertijd tevergeeft met pleisters tegen zijn hoofd waren geplakt. Aan de flaporen had Hank de weerzin aan zeiltochten overgehouden. Zijn oren waren zijn zwakke plek. Opmerkingen over zijn oren beantwoordde hij met verbaal geweld dat zonder waarschuwing overging in fysiek geweld.

Teddy Rosmaro was de jongste van het viertal. Lichtbruin mengsel van Inuit uit Groenland en Tjak uit de Himalaya. Taps toelopende schouders, zodat zijn kleding enkel in orde bleef als hij een gestrikte das droeg, gestrikt onder zijn smalle kin die zijn mond tot een snavel leek te vormen, nog versterkt door de bleke lippen, ontbrekende snor en afwezige baardgroei. Teddy leek een haan. Zijn iele stem leek aangepast op zijn kippenbestaan. Zijn das met vindicat atque polit benadrukte zijn hanigheid sterker dan hij kon waarmaken. Hij was jaren het eerste gekleurde corpslid.

Twee sonnetten in de krant op 4 mei. Teddy was geschrokken van zijn sonnet in de regionale krant. In Key Inn had hij zich verontschuldigd “Ik heb niets met de holocaust. Ik ben geen vierdegeneratieslachtoffer.” Hank Goedgekeurd had Teddy een vierdegeneratiebeul genoemd. Teddy had die opmerking met bourbon met ijs afgekocht. Even goede vrienden.

Pete, Jan, Hank en Teddy waren even goede vrienden, hoewel ze op huidskleur en liefde voor poëzie na, weinig gemeen hadden. Na elke literaire voordracht naar de zelfde hoer in de Vishoek. Om beurten. Ook dat hadden ze gemeen. Een traditie die – samen op leeftijd en zonder partner – uit nood en uit een weddenschap was geboren. Een traditie als het sluitingslied in Key Inn waar Freddy Quinn na *Junge komm bald wieder* uit de jukebox het nummer *Das gibt's nur auf der Reeperbahn* liet horen.

Er woei een straffe wind door de Vishoek. De Vijfde Drift was een zijstraat met uitzicht op de Noorderhaven. Binnenvaartschepen braakten blauwe carcinogene rook in de kille nacht. De eerste natte sneeuw van het jaar joeg de hoerenlopers dichter naar de gevels. Hitsig paarsrood licht greep de klamme vlokken vast. De mannen leunden met hun stramme ruggen tegen de graffitimuur aan de overkant van de straat. Uitzicht op Felicity. Hollands of Vlaams, dat wisten ze niet.

Felicity had monochroom bloed met Frieze ouders die generaties achter de dijk koeien hadden gemolken. Ze heette Fokje volgens het geboorteregister. De ambtenaar was de letter e vergeten. Fokje zou naar haar beppe van moeders kant vernoemd worden; Foekje.

Hank, Jan, Pete en Teddy in volgorde van lengte naast elkaar. Om beurten wierpen ze de euro. Kruis, kruis, kruis, munt. Opnieuw: munt kruis, kruis, munt. Een derde ronde; munt munt, kruis, kruis. Pete mocht als eerste. Jan, Hank en Teddy wachtten zwijgend tot hun beurt voor de albinowip zou komen. Oranjegeel straatlicht liet hun donkere koppen glimmen in de natte sneeuw die smolt op de warme huiden. De stilte in de straat werd enkel verstoord door de munt die zachtplappend op de hand van Hank neerviel. Kruis, munt, kruis, munt, kruis, munt, kruis. De deur van Key Inn gleed open – de hond jankte – en weer dicht.

Ze wachtten op hun beurt, waar het andersom had moeten zijn. Felicity zou de wachtende moeten zijn. Maar Felicity wachtte niet.

Felicity als naam- en pigmentloos kind door haar Brabantse moeder bij laagwater afgestaan aan een kinderloos echtpaar achter de dijk van de Waddenzee. Fokje, die Foekje heette, was afgestroomd van vwo naar havo naar vmbo naar de Vischhoek. Felicity uit Sexbierum.

Drie zwarte mannen wachtten op hun beurt om het mechanische ritueel samen met de Brabantse Friezin te voltooien. Vreugdeloos. De traditie was nu eenmaal zo gegroeid. Samen delen, waar niets te delen viel. Broeders in poëzie, waar geen sonnet en geen vrij vers meer wilde groeien. Na Teddy en Hank mocht Jan als laatste de Bildtse akker bevoelen.

‘Ik had al gehoopt dat je als laatste zou komen.’ Felicity streek met een handdoek haar bleke lichaam droog. Ze had rood haar, versterkt door de fosforescerende kleurspoeling. De halfversleten badhanddoek was wit met aan de randen een roodvle band met opschrift St. Catharinaziekenhuis; en nauwelijks leesbaar kleiner gestikt: Zusters van Liefde.

‘Heb je een gedicht voor me? Eénarmige bandiet.’ Ze streek amandelolie over haar veelvuldig geknede borsten. Aan de zijkant van haar linkerborst had ze een tattooage van bijtende tanden. Het was een effectieve manier om niet in haar tepel te laten bijten. Als de afbeelding van een bromvlieg in een urinoir om mannen te laten mikken. Mannen waren gemakkelijk te manipuleren.

Felicity had een handgrote geëpileerde wijnvlek boven haar werktuig, zodat het net leek alsof ze haar slipje nog aan had.

‘Wil je je hemd aanhouden? Zal ik..’

Jan schopt zijn schoenen uit en met een linkse handomdraai maakte de cowboy de gevlochten riem los. Een grote hand met lange nagels. Jan liet zich op het smalle bed zakken. De hele kamer geurde naar amandelen, naar hyacinten, naar een mengsel van onbenoemde geuren en naar zweetvoeten. Naar Boko Haram. De peeskamer was een bron van feromonen; signaalstoffen met een keur aan verborgen – en niet enkel poëtische – boodschappen.

Felicity strijkt over de gulp van zijn boxer short; tot houvast. Niets beweegt. Foekje glijdt met haar vrije hand over de plankenvloer. Na het mes reikt ze verder. Ze haalt een manicureset tevoorschijn. Ze steekt haar hand uit. Jan steekt zijn hand uit.

*All the fuck in heaven
You're my coffin's nail.
Cut my scratches
You'll end in jail.*

Als een moeder die ze zelf niet heeft gekend, knipt ze de nagels van de vingers van zijn linkerhand. Foekje haalt rouwranden weg. Ze schuurt, ze polijst de randen. Ze duwt vlees terug over de nagelriemen. Ze dept amandelolie over de nagels van de vingers van zijn linkerhand.

*All the fuck in heaven
You're my coffin's nail
I'll cut your scratches
You'll find my soul in jail.*

‘Wil je dit,’ vraagt Foekje. Ze schroeft de dop van een verstuiver. ‘Parfum. Beroemd merk.’

Issey Miyaki. L'eau d'Issey pour homme. Ze drukt kort op de verstuiver.

‘Voor dichters,’ zegt ze.

*All the fuck in heaven
You're my coffin's nail
I'll screw up your naevus
You'll find my soul in jail.*

Foekje steekt haar neus in de enige oksel van Jan. Ze duwt Jan zachtjes naar achteren. Met haar vrije hand schuift ze haar paarse slipje van de wijnvlek.

De tanden van Jan hadden de aangewezen plek op haar borst bereikt. Hij beet zich vast. Zijn linkerarm om de nek van Felicity. Buiten in de natte sneeuw stonden zijn maten te wachtten. Jan nam de tijd voor alles. Voor alles nam Jan de tijd.

Jan spande de spieren in zijn arm. Felicity rochelde zachtjes.

Buiten reed stapvoets een politieauto voorbij. Drie zwarte dichters wreven in hun handen. De langste dichter droeg een pet met *Boef* boven de klep. Letters in Fette Fraktur. Een fietser zonder licht groette de agenten. Drie deuren verder keuvelden twee zwarte hoeren. Een hond piste tegen een regenpijp.

Felicity rochelt opnieuw. Haar hand glijdt naar de vloer. In haar ademtocht hoort Jan haar vraag in herhaling.

“Waarom ga je niet naar een zwarte vrouw? Genoeg. Genoeg zwarte vrouwen in de straat. Je kunt het.”

De kamer geurt naar L'eau d'Issey, naar amandelolie. De kamer geurt naar dichters, de kamer geurt naar Fokje, naar Jan, naar bloed. □

‘En dat voor een vrouw. Om zo over mannen te schrijven.’
‘Over dichters.’

29 februari 2016

Ik las Joy Williams, *The Visiting Privilege*.

Dit verhaal is te beluisteren: www.gerardstout.nl/poze

Buiten Binnen Drenthe

Buiten Drenthe ben ik op deze wereld geworpen
van de rode aarde verworpen waar mijn voorouders diepe wortels schoten
ben ik niet lang daarna over lage landen uitgestrooid
op vlakke landen met andere seizoenen, met andere zeden
met kaarsrechte akkers door mensenhanden geplooid

Buiten Drenthe heb ik jaren tevergeefs gezocht naar een aarde
om te aarden, een anker, een ijzeren houvast in stenen muren
zodat ik niet afdrijven kon naar het eiland waar eenzamen verbleven
nee, hun lot wilde ik niet delen, zij die wenend en zwijgend tegelijk de uren
doorbrachten in vervreemding, ontworteld, onthecht, zwelgend in thuisloosheid

Binnen Drenthe zette ik voet op deze eens woeste grond
die ontvankelijk bleek voor wortelloos gewas zoals ik dat was
ik, die genoot van het kijken naar schapen op de weide
hoge zandgronden en dansende witte wieven op de heide
ik vond rust en ruimte op dit land van klei, veen en zand

Binnen Drenthe heb ik mijzelf maar voortgeplant
de afgesneden cactus die ik was weer bloesem gaan dragen
waarna de overtuiging kwam; ik ben mijn eigen aarde
als de krimp en leegstand mij niet verbannen
zal ik hoogstwaarschijnlijk sterven binnen dit schone Drenthe

Deze woorden schrijf ik voort buiten en binnen Drenthe

Hayat Ezzeroili

Fritz Haber, de scheikundige

Hoe gaan wetenschappers om met hun maatschappelijke verantwoordelijkheid? Hebben zij in tijden van oorlog nog ruimte voor een eigen geweten? Waar liggen hun morele grenzen?

Christien Schouteten

Het toneelstuk *De scheikundige*, gebaseerd op historische feiten, dramatiseert het bewogen leven van Fritz Haber, de Duitse chemicus die in 1909 wereldberoemd werd door zijn synthese van ammoniak met behulp van luchtstikstof. Zijn uitvinding maakte grootschalige productie van kunstmest mogelijk. Dat was een zegen voor de mensheid: eindelijk kon de honger wereldwijd worden bestreden.

Ammoniak evenwel was in Duitsland ook nodig voor de productie van munitie en explosieven in de Eerste Wereldoorlog. Fritz Haber was – in weerwil van zijn joodse afkomst – een groot patriot, die zich met al zijn kennis inzette voor de Duitse oorlogsindustrie. Hij werd de vader van de Duitse chemische wapens.

Habers vrouw, Clara Immerwahr, was de eerste gepromoveerde chemica van de Universiteit van Breslau. Als pacifiste bezag ze met lede ogen het – volgens haar perverse – werk van haar man. Hun conflict over de toepassing van wetenschap voor oorlogsdoeleinden eindigde in een familiedrama. Fritz Haber, oorlogsheld uit de Eerste Wereldoorlog, bleef niet veel bespaard. In 1933 verdreef Nazi-Duitsland hem naar het buitenland.

Het stuk speelt in 1935, in Nazi-Duitsland, als de beroemde natuurkundige Max Planck, president van het Keizer Wilhelm Genootschap, een herdenkingsbijeenkomst wil organiseren voor zijn overleden collega, de al even befaamde joodse chemicus Fritz Haber, die jarenlang leiding gaf aan een van de instituten van het genootschap. De Nazi-regering probeert deze bijeenkomst te dwarsbomen, maar onderschat de moed, daadkracht en creativiteit van Max Planck en zijn collega's.

We beleven de spannende dagen rondom Habers herdenking niet alleen mee via Max Planck en Charlotte Nathan, Habers tweede echtgenote, maar vooral via Hermann en zijn jongere halfbroer Lutz, zonen van Fritz Haber, respectievelijk uit zijn huwelijk met Clara en Charlotte.

De herdenking is aanleiding om terug te kijken op het bewogen (privé-)leven van Fritz Haber.

Die terugblik blijkt sterk gekleurd te worden door het subjectieve karakter van de persoonlijke herinneringen. Zo ontstaat een kleurrijk portret van Fritz Haber in een complexe omgeving en in een roerige tijd.

Is Fritz Haber verantwoord en gewetensvol omgegaan met de dilemma's, waarvoor hij zich als Duitse wetenschapper geplaatst voelde? Kunnen zijn dierbaren hem zijn eventuele fouten vergeven? Hun zoektocht naar antwoorden leidt tot felle confrontaties. De onderlinge spanningen lopen zó hoog op dat een lang verzwegen familietragedie wordt onthuld.

Dit historisch drama nodigt uit tot nadenken over de vraag of de ethische kwesties verbonden met het leven van Fritz Haber nog steeds spelen en in de toekomst opnieuw kunnen spelen.

De scheikundige is in Nederland tientallen malen uitgevoerd door toneelgroep Hek van de Dam. Opvoeringen van gedeeltes van het toneelstuk vonden plaats in Berlijn, Den Haag, Lincoln (Engeland), Rosario en Bahia Blanca (Argentinië). □

Scène 4

Berlijn, april 1933

Fritz Haber is in zijn werkkamer; hij rommelt in zijn papieren, leest hier en daar wat en maakt aantekeningen. Af en toe loopt hij ijsberend en hardop pratend door zijn kamer. Na korte tijd komt Max Planck binnen. Hij is duidelijk geagiteerd en gaat meteen zitten.

Max Planck (opgewonden):

Neemt u plaats. Ik moet u spreken.

Fritz Haber (schuift een stoel bij voor Max Planck en gaat zitten):

Zegt u het maar. Problemen?

Max Planck (boos):

Wis en waarachtig! Ik hoor net dat de nazi's een wet hebben uitgevaardigd. Alle joodse wetenschappers die in overheidsdienst zijn, moeten worden ontslagen.

Fritz Haber (verbaasd):

Ontslagen? Vanaf wanneer?

Max Planck:

Op heel korte termijn moeten er meer ariërs aan het werk! Er zijn teveel joodse wetenschappers en die moeten nu het veld ruimen!

Fritz Haber (doet net alsof hij wil opstaan):

Wel, tot ziens dan! Ik ga al!

Max Planck:

Rustig maar, u mag blijven! Alle joden die in de oorlog hebben gevochten mogen trouwens blijven. Net zoals de joden die al vóór de oorlog in overheidsdienst waren of de joden van wie een vader of zoon is gesneuveld. Maar de anderen ... die moeten worden ontslagen.

Fritz Haber:

Onvoorstelbaar! Zijn die nazi's helemaal gek geworden? Ik ben trouwens geen jood meer. Al veertig jaar geleden werd ik Christen.

Max Planck:

Het joodse geloof speelt in deze wet geen enkele rol, het gaat om de afkomst, die moet joods zijn. Volgens de nieuwe wet moet elke wetenschapper die voor meer dan 25 % joods bloed heeft, ontslagen worden!

Fritz Haber:

Dat betekent dus dat iemand met één joodse en drie Arische grootouders weg moet?

Max Planck (ironisch):

Snel uitgerekend, waarde vriend. Exact.

Fritz Haber:

Het is gewoon absurd!

Max Planck:

Had u een dergelijke maatregel van de nazi's dan niet verwacht na het ontslag van de joodse rechters en de boycot van de joodse winkels?

Fritz Haber (sarcastisch):

Natuurlijk wel, de joden zijn indringers die de integriteit van het Duitse organisme aantasten, de rotte plekken, abcessen en kankergezwellen. Het Duitse volk is de patiënt en Hitler de weldoende arts, die het lichaam van de patiënt zuivert door het verwijderen van het woekerend gezwel.

Max Planck:

Begrijpt u dat Hitler de hoop is voor de Duitse jeugd? Begrijpt u dat hij door miljoenen Duitsers wordt vereerd? Hij is hun held, hun heilige, die niet drinkt, niet rookt, geen vlees eet en geen vriendinnen heeft.

Fritz Haber:

Christus in eigen persoon.

Max Planck:

Onbegrijpelijk. Waaraan dankt Hitler zijn populariteit?

Fritz Haber:

Aan de uitbuiting van ons land en de loden last van de herstelbetalingen. Aan de werkeloosheid, de armoede, de honger. Aan de frustratie van het Duitse volk. Aan die godvergeten crisis!

Max Planck:

Wat dat betreft is het uitermate spijtig dat uw project om goud uit de oceanen te winnen, mislukt is.

Fritz Haber (gefrustreerd):

Spijtig? Een groot persoonlijk drama, dat was het! Jarenlang zwierf ik over de oceanen. In het geheim. Weet u hoe eenzaam ik me heb gevoeld? En dat allemaal voor Duitsland. Als het me gelukt was, dan had het gemakkelijk zijn herstelbetalingen kunnen voldoen!

Max Planck:

En had Hitler nooit zo veel macht gekregen. Nu kon hij door zijn politieke gewiektheid en charisma in slechts 10 jaar tijd de leider van de natie worden. Hij heeft de Duitsers hun identiteit en zelfrespect teruggegeven en het nationalisme laten herleven.

Fritz Haber:

Neem nou die brand in de Rijksdag! Daardoor kreeg hij de steun van de conservatieve politici. Die brand kwam op het juiste moment. Het was een duivels cadeautje waardoor hij alle macht naar zich toe kon trekken.

Max Planck:

De nieuwe wet is daar een voorbeeld van en doet de joodse wetenschappers groot onrecht! Dat hebben ze niet verdiend.

Fritz Haber:

Integendeel! Jarenlang hebben ze bijzonder goed werk verricht waar Duitsland grote voordelen van heeft gehad! Nu krijgen ze stank voor dank!

Max Planck:

Zeg dat wel. Op grond van de nieuwe wet wordt u als directeur verplicht om uw joodse medewerkers te ontslaan!

Fritz Haber:

Ik moet er niet aan denken! Ik heb mijn mensen met zorg uitgezocht op grond van hun wetenschappelijke kwaliteiten en karakter! Niet op de afkomst van hun ouders of grootouders!

Max Planck:

Maar, wat doen we dan met onze joodse medewerkers?

Fritz Haber:

Ik wil geen genadebrood eten en tegelijkertijd hen ontslaan! Zelf blijven en de anderen wegsturen? Over mijn lijk! Ik zal ze niet verraden!

Max Planck:

Ik waardeer uw loyaliteit.

Fritz Haber:

Mijn mensen hebben er recht op! Trouwens: het zijn toch ook uw mensen? U bent de president, de grote baas.

Max Planck:

Uiteraard, maar hoe moeten wij nu verder?

Fritz Haber:

Ik zit in een onmogelijke positie. Een individueel protest van mijn kant heeft totaal geen zin al sta ik, als grote oorlogsheld, goed aangeschreven bij de militairen.

Max Planck:

Zelfs al verheffen 30 hoogleraren hun stem, dan nog zal dat geen effect hebben, want de dag erna zullen 150 mensen hun solidariteit met Hitler uitspreken. Eenvoudigweg omdat ze uit zijn op de vrijkomende banen.

Fritz Haber:

Gehoorzaamheid aan de wet staat voor mij voorop.

Max Planck (verschrikt):

Wat bedoelt u? Gaat u uw joodse medewerkers dan toch ontslaan?

Fritz Haber:

Nee, ik bedoel dat ik zelf ontslag zal vragen. Er blijft me toch geen andere keuze? Dan heeft die nieuwe wet geen vat op mij en behoeft ik mijn medewerkers niet te ontslaan!

Max Planck:

Dat klopt helemaal, maar ik kan u niet missen. Hoe zal het met uw instituut verdergaan als u vertrekt? Wie moet ik dan als directeur aanstellen? Wilt u niet blijven, al is het maar om te redden wat nog te redden valt?

Fritz Haber:

Wat valt er nog te redden? De vrijheid van onderzoek zal verdwijnen en hierdoor de zelfstandigheid van mijn instituut.

Max Planck:

Inderdaad er wordt nu al gefluisterd dat de nazi's een staatscommissaris gaan benoemen.

Fritz Haber:

Net wat ik zei, we worden onder curatele gesteld.

Max Planck:

Ik vrees van wel. Maar hoe zou ik dat kunnen voorkomen? Misschien een lobby onder politici?

Fritz Haber:

Politici? Welke dan? Ze dansen toch allemaal naar Hitlers pijpen. En de ambtenaren zullen de wet uitvoeren, omdat het bevolen wordt. Dat is typisch Duits!

Max Planck:

Ons genootschap is ook typisch Duits en daarom altijd loyaal geweest aan de regering. Loyaal, maar apolitiek.

Fritz Haber:

Maar realiseert u zich wel dat uw houding van loyaliteit en volgzaamheid juist een politieke opstelling is en geen apolitieke?

Max Planck:

Ik wil het Genootschap graag vèr van de politiek houden, maar ik ben bang dat dat weer niet zal lukken.

Fritz Haber:

Maar dit keer zonder keer mij.

Max Planck:

Wat wilt u na uw ontslag gaan doen?

Fritz Haber:

Ik zou naar Engeland kunnen, naar Cambridge bijvoorbeeld. Daar zit nog een bevriende collega.

Max Planck:

Op uw leeftijd nog in een vreemd land gaan werken, dat lijkt me heel zwaar. En zeker in Engeland! Daar is alles zo anders! Zullen ze u daar wel respecteren? Indertijd keurden ook de Engelsen uw Nobelprijs voor de chemie af!

Fritz Haber:

Kortzichtigheid en hypocrisie komen overal voor. Maar erger dan hier kan het toch niet worden. Hier worden mijn medewerkers niet gerespecteerd en ik dus ook niet.

Max Planck:

Dat stelt u wel heel zwart-wit. Voor u hoeven we helemaal niet dwars te gaan liggen. U mag blijven, maar u kiest helaas zelf om ontslag aan te vragen!

Fritz Haber:

Als u mij zou respecteren, dan zou u proberen te voorkomen dat ik in deze onmogelijke positie terecht kwam! Dan zou ik helemaal geen ontslag hoeven aanvragen!

Max Planck:

Ik kan toch niet voorkomen dat u een ontslagaanvraag indient! Maar ik wil alles doen om te voorkomen dat u hier vertrekt.

Fritz Haber:

Alles?

Max Planck:

Ja, alles. Ik ben zelfs bereid om persoonlijk naar Hitler te gaan om hem in een gesprek te overtuigen dat u in het belang van Duitsland voor het instituut behouden moet blijven! Ik ben bereid om mijn eigen positie op het spel te zetten. Méér kan ik niet doen, dacht ik zo.

Fritz Haber:

Het gaat niet alleen om mij. Ook om de andere joodse wetenschappers.

Max Planck:

Ik zal alles proberen, dat beloof ik u. Maar u bent de belangrijkste.

Chrétien Schouteten (Hoensbroek, 1944) heeft een belangrijk deel van zijn werkzame leven aan de chemie gewijd. Hij werkte als research-assistent bij DSM in Geleen en gaf les op de Regionale Scholengemeenschap De Borgen in Leek en op het Willem Lodewijk Gymnasium in Groningen. Ook was hij vakdidacticus scheikunde bij de Rijksuniversiteit Groningen. Hij ontwikkelde lesmateriaal over maatschappelijke thema's en ethische vraagstukken.

Voor zijn lesmateriaal over chemische wapens ontving hij de A. G. Dake-prijs van de Stichting voor Transnationale Educatie. Hij ontwikkelde samen met Gymnasium 1 uit Severomorsk (Rusland) een project over het thema alcohol, dat de Onderwijsprijs voor de Provincie Groningen kreeg en genomineerd werd voor de Nationale Onderwijsprijs. Mede voor zijn vernieuwende lesmateriaal voor het vak scheikunde en het ontwikkelen van gezamenlijke onderwijsprojecten met bovengenoemd Russisch gymnasium werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. De OPCW (*Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*) produceerde over hem de film "Fires: A Teacher's Mission" vanwege zijn jarenlange onderwijsactiviteiten gericht op het bevorderen van bewustwording op het gebied van chemie en ethiek. Zie www.thefiresproject.com.

Verloren horizon*

Eenmaal de toonbank met afgeschreven boeken voorbij kon autodidact en cultuurtheoloog Galit Zouson kiezen uit twee paden naar de achterzijde van de tweedehandsboekwinkel. Rechthout vanaf de ingang was een ruime doorloop. Een grote stap naar rechts was een smaller gangpad naar achteren. Tegen de linker buitenmuur stond tweedehands literatuur in de meest brede zin van het woord. Rijp en groen wat inhoud aanging, met nadruk op werk van vóór de eeuwwisseling. Nationaal en internationaal. In moedertaal en in vertaling.

Voor regionale literatuur in het Nederlands was een aparte plank aan het eind van de rekken. Eén plank, voor de helft gevuld. Niet omdat er niet meer schrijvers in de regio woonden en ook niet omdat ze minder werden uitgegeven dan schrijvers uit het Westen. De plank, krap een meter breed, was ruim genoeg voor lokaal talent. De boeken werden door lezers bij Osiris tweedehands niet aangeboden. Bij uitruiming van bibliotheken van geestelijken, hoogleraren en notabelen kwam werk van plaatselijk bekende schrijvers zelden tevoorschijn. Helemaal niet, als het erop aankwam.

Aan de rechterkant van het brede pad was non fictie te vinden. Kunstboeken, geologie, geografie, geschiedenis – vooral over de Tweede Wereldoorlog – en dissertaties. Een smal rek met kinderboeken. Verder waren er twee rekken met handleidingen voor breien, borduren, quilten, viltten, modelbouw en andere nuttige handwerken. Een half rek met boeken over tuinieren, exotische planten, cactussen, bonsai en veelal ruim geïllustreerd boeken met de geschiedenis en de kweekwijze van dahlia's. Ook wetenswaardigheden van – om willekeurige titels te noemen – cyclamen coum, pioenen en eucomis. Philatelisten kwamen in Osiris nauwelijks aan hun trekken. Vijf boeken over postzegels, waaronder een collectors item over karavaansegels; bij de kassa ter inzage.

Galit Zouson kwam niet voor boeken uit het eerste gangpad. Hij koos het smallere pad, twee stappen naar rechts als hij de kassa voorbij was. De stellingen tegen de muur met de burens waren gevuld met boeken over theologie, filosofie en – niet helemaal naar zijn zin – met drie rekken pseudo-religie, zoals hij de werken over horoscopen, pendelen, astrologie, klankschalen- en aromatherapie noemde. En sinds kort ook de plaats waar naast vertrouwde esoterie de nieuwste stromingen van mindfulness en reïncarnatietherapie waren te vinden.

Zipporah Njabini bestierde de boekwinkel sinds mensenheugenis. Ze was het enige wezenlijke onderdeel van de schaarse inventaris. Ze was een onmisbare schakel in de handel in letters en in woorden voor de ziel.

De winkel was in de loop van de jaren steeds meer versiering geworden. Een aanzienlijk deel van de handel ging via het web. Maar omdat ze al zo lang op deze plek in het winkelcentrum haar tijd had doorgebracht, dacht ze niet aan sluiten en vertrekken. De lichtgetinte vrouw met donker krulhaar hield van de reële wereld, al schuwde

ze uitstappen naar de virtuele wereld allerminst. Met boeken keek ze altijd achter de horizon. De hele wereld, inclusief cosmos had ze in haar boekwinkel binnen handbereik. Tweedehands boeken hadden de waan van de dag overleefd. Ze waren meer dan bedrukt papier.

Zipporah; haar bijbelse naam verbasterd tot Zippie. Zippie droeg zelden een broek met een rits; daar lag het niet aan. Haar nickname voor intimi had ze al voor kennis van de Engelse taal in de contreien was doorgedrongen. Ze droeg, zolang Galit Zouson zich kon herinneren, zwart. Zwarte blouses, zwarte rokken, zwarte jurken met knopen en zwarte schoenen met gespen. Geen laarzen met ritsen. Ze droeg geen zwarte kousen, nooit zwarte kousen. Ze had gezegd dat ze liever op blote voeten in de schoenen stapte, of met witte sokken, of welke kleur dan ook, boven zwarte sokken. Zippie, van onbestemde rijpe leeftijd, misschien een paar jaar ouder dan Galit Zouson die eenmaal in de maand een boek kwam halen. Nooit nam hij een boek mee naar de winkel om te ruilen, te verkopen of achter te laten. Hij hield wat hij had. Wat hij meende te bezitten.

Galit Zouson was de veertig voorbij. De jood die zich niet zo wilde noemen, maar het wel deed, keek uit naar zijn vijftigste verjaardag. Misschien was hij al ouder, veel ouder zelfs.

Galit Zouson wilde vóór zijn vijftigste Abraham zien, de wijsgeer naar wie hij al een half leven op zoek was geweest. Abraham uit het Oude Testament. De Abraham van het Verbond. En iets, maar hij wist niet wat dat iets was, vertelde hem dat hij antwoorden op zijn vragen: waar kom ik vandaan? Waar ga ik naartoe? Wat is de zin van mijn ZIJN? in Osiris kon vinden. Zij het niet in de boeken dan in de geest van Zipporah Njabini. Zippie. Zippie kon zijn rits zijn; zijn toegang tot de wereld, tot de hemel achter zijn wereld. Hij had spijt gehad van zijn nooit uitgesproken woordspeling. Zippie kon zijn gids zijn, maar ook *gids* had hij haar nooit genoemd. Galit Zouson sprak van Zipporah. Hij had Mozes willen zijn; al was het maar voor een dag. Galit Zouson was Mozes op zijn zwerftocht door de woestijn, maar de cultuurtheoloog wist dat nog niet.

Zonder vast plan was Galit Zouson de winkel binnengestapt. Het was een tamme druilerige dinsdagmiddag waarop niemand op stap zou gaan die niet een dringende boodschap had om de eigen voordeur achter zich dicht te trekken. Galit Zouson had geen dringende boodschap, of het moest al zijn dat hij te lang geen mens had gesproken. Of het moest al zijn dat zijn interne dialoog met zijn schepper niets vruchtbaars had opgeleverd. De papegaai die zich meestal vrij in zijn woonkamer bewoog had op eigen initiatief de kooi opgezocht en met de kromme snavel het traliedeurtje achter zich dichtgetrokken. Het was – op het derde uur – een stille wenk geweest. Galit had een doek over de kooi gelegd en nu zijn aanspraak weg was, kon hij net zo goed naar buiten gaan. Naar Osiris. Naar Zipporah.

Galit Zouson was halverwege filosofie en sociologie voor hij Zipporah opmerkte. Er was iets gevallen. Hij had zich omgedraaid. Zipporah zat gehurkt achter de toonbank. Ze streek met vlakke handen over de plankenvloer. Een donker dier, verlicht door de tl-verlichting aan het plafond, tastte op de vloer haar eigen schaduw af. Donkere krullen, donkere ogen onder donkere wenkbrauwen die korte haakjes vormden. Zwart, ze was als een zwarte raaf met witte sokken. Mooi was ze. Ze zag er ouderwets mooi uit met de schoonheid van de jaren op haar gezicht en onder haar zwarte jurk. Blijkbaar was iets op de vloer gevallen. Misschien was ze iets kwijt. Misschien was ze op zoek. Misschien koesterde ze haar afdruk op de plankenvloer.

‘Is alles goed met je?’ Het was zijn eerste vraag. De wandelende Jood had zich voorgenomen de wereld opener tegemoet te treden en vragen te stellen in plaats van zekerheden te verkondigen. Vijf vragen, had hij met zichzelf afgesproken. Hij zou vijf vragen stellen aan iedereen die op zijn pad kwam. Maar hij wist niet of hij “Alles goed?” – zo vertrouwd van zijn papegaai – mee kon tellen.

‘Alles is goed met me. Fijn je te zien.’ Zipporah stond op en wreef haar handen schoon op haar heupen.

In een reflex veegde Galit met lichtkloppende handbeweging het grijze stof van haar jurk.

‘Dank je. Dank je.’ Zipporah streek over haar jurk alsof ze het laatste stofje weg wilde poetsen. Ze trok de zoom naar beneden.

Galit Zouson was op slag zijn eerste vraag vergeten en ook de tweede. Op zijn beurt veegde hij zijn handen af aan de mouwen van zijn jasje. Hij was op zoek naar een boek. Een boek van Patrick Modiano. Patrick Modiano, beroemd Frans schrijver. Winnaar van de Nobelprijs 2014. Voor literatuur.

Zipporah zit diep gehurkt in het eerste gangpad. Schrijvers met de M zijn op de onderste planken terechtgekomen.

‘In het café van de verloren jeugd. Meer titels heb ik niet. Is dat wat je zoekt?’ Zippie staat dichtbij. Galit voelt haar lichaam dwars door haar zwarte jurk, door zijn jasje, door zijn roze hemd met twee uitgesmeerde vlekken van tandpasta net onder de kraag. Zippie ruikt als een moeder. Hij voelt haar vrouwelijkheid door zijn huid. Zippie is zwart als een stralend zwart lichaam, zoals hij dat uit de natuurkundelessen had geleerd. De variabele straling van een zwart lichaam bij verschillende temperaturen. Eerst infrarood, daarna rood en geel. Boven de 5000 graden zou elk materiaal wit licht laten zien. Ook zwarte lichamen straalden, eenmaal verhit, wit licht.

Vreemd dat die herinnering plots bovenkomt. Een zwart lichaam als de madeleine bij Marcel Proust. De verteller bij Proust doopt een cakeje in de thee en zijn kindertijd komt naar voren. De kindertijd kwam terug in al zijn glorie. Na de verloren jaren waren er geen andere belevenissen over de madeleine gelegd. Er was geen slepende herinnering over dat cakeje geschuurd. Er was geen extra laag met nieuwe gebeurtenissen over dat cakeje gelakt. De madeleine was uit een vorig

leven, dat glashelder op de voorgrond kwam. En nu het zwarte lichaam van Zipporah. De zwarte straler op lichaamstemperatuur binnen handbereik.

‘Heb je nog meer?’ vraagt Galit. Hij heeft zijn rechterhand in zijn zak en leunt met de linker tegen de plank met de letter P. Het is zijn tweede vraag die niet meer onthult dan dat hij niet naar haar heeft geluisterd.

‘Niet meer van Modiano,’ zegt Zipporah met de klemtoon op de laatste letter. ‘Wel van andere Fransen. Maar,’ ze legt haar hand op de schouder van Galit, ‘hoe kom je zo bij Modiano. Heb je je grote liefde verlaten?’

Galit Zouson heeft bijbelse boeken, werken over het Oude en het Nieuwe Testament, profetieën, heiligenlevens, brieven van apostelen, boeken met litanieën en aflaten niet afgezworen. Hij heeft de Tora en de Stenen Tafelen niet verlaten. Zelfs de koran staat in zijn boekenkast. Op een andere plank dan de bijbels, dat wel. De gebedsrollen hebben hem verlaten. Met terugwerkende krachten leken de boeken hem meer en meer op dwaalsporen, op kaarten van een labyrint zonder uitgang, op plattegronden voor dolenden verslaafd aan niet willen weten. Alsof de boeken bedoeld waren om hem dom te houden, onkundig van het ware leven. Galit Zouson was op zoek naar een uitweg. Naar verlichting. Hij had haast.

‘Religie is handel,’ had Zipporah bij een eerder bezoek gezegd. ‘Ik leef van bijgeloof. Mensen willen dom zijn. Domheid maakt het leven gemakkelijk.’ Boeken over filosofie – Bacon, Socrates, Seneca, Whitehead, Valéry – verkocht ze voornamelijk via de webwinkel. Protestant, gereformeerde en afvalligen kwamen vooral in de winkel voor bijbels, psalmen in diverse berijmingen, concordanties en boeken van Maarten ‘t Hart en Jan Siebelink. Een enkele afvallige dominee vroeg naar Franka Treur. De valreepgelovigen kwamen stevast in de winkel. Ze wilden hun verhaal kwijt: waarom ze niet meer in de instituten geloofden. Ook niet in god. Maar toch... Op zondagen... De Feestdagen. Kerst enzo... Belijdenis en doop. Begrafenissen... Steeds vaker... En toch... Of niet... Afvalligen en twijfelaars met halve zinnen.

De aanschaf van wat ze niet meer wilden was therapie. De boeken waren hun madeleines. Zoete cakejes met een eigen karakter. Te zoet voor hun leeftijd, maar luchtig. Zelden kocht iemand een koran of boek met voorschriften van de sharia.

‘Ik hoorde,’ zegt Galit. Hij maakt zijn zin niet af. Hij hoeft niet te vertellen van wie hij hoorde wat hij weet. ‘Patrick Modiano werd door zijn vader verstoten. Verlaten, weggestuurd. De vader wilde geen verantwoordelijkheid voor zijn zoon nemen.’

‘Waar heb ik dat eerder gehoord?’ zegt Zipporah. Haar hand glijdt van zijn schouder naar zijn nek. Even raakt haar jurk zijn jasje. Korte mouwen heeft ze. In de winkel is het aangenaam warm. Zipporah neemt het boek terug. In strakke blauwe letters is beneden haar duim te lezen: *van de verloren jeugd*.

‘Modiano werd door zijn vader weggestuurd en was overgeleverd aan de straat. Diefstal, drugs en louche

praktijken. Misschien moord. Misschien doodslag. Altijd op de vlucht.’ Galit Zouson heeft het orakel op het internet geraadpleegd.

‘Waar heb ik dat eerder gehoord?’ herhaalt Zipporah. Ze reikt naar een plank tegenover de literatuur. ‘Kijk,’ zegt ze. ‘Misschien is dit iets voor jou.’

Le fardeau du nomade: poésie et mythe dans l'oeuvre de Patrick Modiano, leest Galit. Hij spert zijn ogen.

‘Last,’ zegt Zipporah. ‘*Fardeau* betekent last, *burden*. De last van een nomade. De last van een zwerver. Misschien iets voor jou.’ In haar hoofd breidt ze onhoorbaar een slot aan haar mededogen: Oude man. Lieve zwerver. Misschien iets voor jou.

Ze steekt de roman van Modiano in de jaszak van Galit. Zachtjes tikt ze met krachtige hand tegen zijn billen. ‘Achter is koffie,’ zegt ze. ‘In een thermoskan in het keukentje. Neem maar mee naar boven.’ Zipporah wijst naar het plafond. Ze zegt niet dat ze zal volgen. Ze sluit om zes uur, soms eerder.

De bovenverdieping is bereikbaar via een steile trap in het tweede gangpad; tegenover filosofie, tegenover astrologie en esoterie. Boven sociale wetenschappen, taalkunde en kunsthistorie. Het is een kale houten trap zonder leuning.

Galit Zouson had ook zijn derde vraag nog niet gesteld. Als het erop aankwam had hij zelfs de eerste en de tweede vraag nog niet gesteld. Hij liep met de thermoskan en twee mokken de trap naar boven. Hij hoorde zijn stappen op de treden. Steeds krachtiger klossend. Hij was nog nooit op de bovenverdieping geweest.

De trap eindigde op een kleine overloop. Naast het hekwerkje stond een piëdestal met een verdroogde sanseveria. Op de verdieping was een smalle lange gang naar de voorkant van de winkel met twee deuren naar rechts. Aan de buitenmuur hingen lijstjes met bruingele ansichtkaarten met stadsgezichten van een eeuw geleden. De eerste deur stond open en gaf toegang tot een zitkamertje met een bureau, twee stoelen, een divan, een tafeltje met een platenspeler en gebruikte koffiebekers. Het heidelandschap op de mokken was doorsneden met bruine koffiesporen. Op het vaalrode wollen vloerkleed lag een gescheurd staafje met samengeklonterde poedermelk. Een werk- en rustkamertje. Een meditatiekapelletje zonder Boeddha-altaar. Tegen de schuine wand was met punaises een vergeelde foto geprikt van een laagvlakte vanuit een vliegtuig of vanaf een berg. Een eenpansraampje met algengroen bedekt liet nauwelijks licht door. De rechthoek had veel van een abstract schilderij. De avond was onhoorbaar gevallen.

Galit zette de thermoskan en de mokken naast de platenspeler, liep het kamertje uit, de gang af en opende kort de tweede deur. Een slaapkamer, leek het, met een opgemaakt bed dat lang niet beslapen leek. Stoffig en muf. Op de overloop – aan de andere kant van het trapgat – was de achterzijde door een muur afgesloten met een deur in het midden. De deur was op slot. Hij drukte zijn oog tegen het sleutelgat.

Galit liep terug naar het eerste kamertje. Hij knipte de bureaulamp aan. Tegelijk kwam ook licht van een schemerlampje met geelperkamenten kapje. Op het

bureau lag een groot boek met roodviltten omslag. Gouden blinkertjes kunstig verwerkt. Er stond geen titel op het omslag.

Galit sloeg het boek open. Vanaf de bladzijden kwam warm gelig licht hem tegemoet. Een opkomende zon boven een zachtglooiend landschap. Een woestijn, een savanne misschien met eucalyptusbomen en lage struiken die hem vaag bekend voorkwamen; misschien familie van het brandend braambos uit de schrift. De vuurwerkplant, de *Dictamnus albus* uit Exodus, de boodschapper waardoor Jahweh Mozes opriep Egypte te verlaten. Met Zippie.

De volgende bladzijden van het boek onthulden geelbruine bergkammen. Het was alsof hij door een raam in de diepte keek. Vanuit de verte leken de bergen dan weer steile rotsen, dan weer glooiende hellingen met diepe inhammen. Alsof ooit water in een zondvloed een bedding naar beneden had geslepen.

Een weg slingerde met haarspelden omhoog. Links een witte wolk van onbekende oorsprong. Een bladzijde verder reed een stoomtrein langzaam naar een stad op de berg. Hij sloeg een bladzijde om. Alsof hij door een venster naar de wereld keek. Alles waar hij zijn blik op richtte kwam dichterbij.

'Nefas betekent wind,' zegt Zipporah. Ze staat achter hem, in zijn schaduw. 'Nefasit betekent stad in de wind, stad waar de wind verandert.' Galit slaat opnieuw een bladzijde om. Hij heeft plotseling haast. Hij wil haar leren kennen, maar hij weet geen vragen. Dit is haar boek. Dit is de oorsprong van Zipporahs leven. Hij kijkt achter haar horizon. Hij voelt haar warme adem in zijn nek. Hij is bang. Hij is op z'n hoede. Hij is nieuwsgierig in zijn vrees.

In een stoffig dorp liggen kamelen in een groep bij elkaar. Een bougainville in volle bloei hangt over een muur. Een kamelendrijver in blauw gewaad met een tulband loopt midden op een onverharde straat.

'Hier ben ik geboren,' zegt Zipporah. Haar adem strijkt over zijn hoofd. 'In deze stad is mijn leven begonnen.' Galit hoeft de bladzijden niet meer aan te raken. Het verhaal vertelt zichzelf als de beelden in trage stroom voorbijglijden. Hij voelt haar warme handen op zijn nek, ook als ze hem niet aanraakt.

'Daar op de heuvel ligt het klooster van Debre Bizen. Eeuwenoud. Dit is het pad naar boven. Alleen voor mannen. In Nefasit wonen christenen en moslims. Ze wonen bij en met elkaar. Ze leven samen waar de winden zijn veranderd. Beneden aan de kust in Massawa is het drukkend warm, tropisch. Boven op de hoogvlakte, een uur gaans, in Asmara is het droog en koud in de nachten. Halverwege ben ik geboren. Nefasit ligt halverwege. Het beste van beide. Goed klimaat voor mijn moeder. Ze was astmatisch.' Zipporahs adem draagt de geur van citrus, van olijven. Komijn, knoflook, koriander. Harissa.

Het station lijkt verwaarloosd en niet meer in gebruik. Enkel in bedrijf voor stoomtreinen om toeristen en smalspoorfanaten te vermaken. Stoom, kolen, gepuf,

de fluit. Vanuit het dal naar boven en terug. Voor foto's. Stoom in een eeuwenoud landschap. Italiaans vakwerk. Britse regelgeving. Inheemse chaos.

'Mijn vader kwam verderop uit Ghinda, stad van de martelaren. Bij Ghinda sneuvelden op één dag honderden mannen en vrouwen in de oorlog. Duizenden doden in een van de vele oorlogen. 20 juni is de dag van de martelaren. Mijn vader sneuvelde. Mijn moeder nam me mee naar haar geboorteland. Ik weet alles van horen zeggen. Ik kwam thuis in een land waar ik nog nooit was geweest.'

Zipporahs gezicht is transparant weerspiegeld op de bladzijden met puinhellingen, alsof dia's over elkaar zijn geprojecteerd. Geel en oker van heuvels, bergen, vlaktes met donkere stippen van verdwaalde bomen. Baobab, accacia, olijfbomen. *Ficus sycomorus*, groter dan op het bankbiljet; breed uitwaaierend. Zipporahs lichtbruin hoofd, haar zwarte haar, haar haakse wenkbrauwen. Haar hals met gouden sieraad, met jade aan een hanger op haar lichtbruine huid. Galit ziet in het boek hoe Zipporah over zijn schouder meekijkt, terwijl in de droge bedding, onder de betonnen boogbrug over de Damas, mannen en jongens tussen kiezels naar goud zoeken.

Onder olijfbomen staan roestige spoorwagentjes, ver van rails verwijderd. Ezels bij een bushalte. Vrouwen zonder haast in geeloranje doeken verborgen. Fiere kamelen met de voorpoten dubbelgeslagen en verknoopt. Ze wachten op een koper, of op een slager. 'Ik was vijf,' zegt Zipporah. 'Ik weet niets van die jaren.'

'Alles,' zegt Galit.

'Ik weet niets van de jaren die me hebben gevormd.'

'Alles,' zegt Galit. 'Je weet alles.' Hij kijkt niet om. Hij slaat een bladzijde om. Er verschijnt een tuin in het rode boek met gouden glitters. Cypressen, palmen, olijven. Kleurige vogels tussen mandarijnen, sinasappels en citroenen.

'Dit boek laat mijn oorsprong zien,' zegt Zipporah. 'Ik lees mijn kindertijd in beelden. Ik lees het land met bergen, vlaktes, met olijfbomen, eucalyptus, met palmbomen en struiken. Ik ruik sinasappels. Ik proef de weë en bittere smaak van qat. Ik proef de smaak van vergetelheid.'

'Je kindertijd,' zegt Galit.

'Nee,' zegt Zipporah, 'niet mijn kindertijd. Ik proef mijn oorsprong. Ik ruik en smaak en zie waar ik ontstaan ben. Gevormd. Ik hoor de kraar, de lier en de kebero. Ik hoor een dichter.'

Kale heuvels, rotsblokken, strakke blauwe luchten.

'Ik houd van Beyene Haile,' zegt Zipporah. 'Schrijver. Hij schreef romans. Hij schilderde. Hij schreef toneel.'

'Over oorlog,' zegt Galit. 'Over kolonialisme, bevrijdingsstrijd, intriges, verraad, geweld en martelaren. Over de traditie van vrijheidsstrijd. Voorspelbare literatuur. Lector.'

'Nee,' zegt Zipporah. 'Je vergist je. Beyene Haile schreef over kunst, literatuur, over creativiteit en de helende werking van kunst. Hij schreef niet over voorbijgaande zaken. Hij schreef niet over dagelijkse

beslommeringen en trivialiteiten. Hij schreef niet over strijd. Hij schreef over schoonheid. Niemand las zijn boeken. Ik las zijn roman *Duquan Tiberih*. Later. Pas veel later.'

'Je was vijf,' zegt Galit.

'Ik was vier. Ik was vijf toen ik mijn geboortegrond verliet. Ik las geen boeken. Ik kende geen Tigrinya,' zegt Zipporah, 'de taal van mijn vader.'

'Nog steeds niet,' zegt Galit. 'De taal van vader.'

'*Duquan Tiberih* betekent Winkel van Tiberih. 'Het is een bijzondere winkel. In de winkel staan dozen met spullen die iedereen nodig heeft of kan gebruiken. De klanten wordt gevraagd te kiezen wat ze nodig hebben. Daar gaat het mis. Veel mensen weten niet wat ze nodig hebben. Ze kunnen niet kiezen. Ze nemen wat iedereen neemt. Ze hebben geen idee wat ze met hun leven willen.'

'Jouw winkel,' zegt Galit.

Zipporah zet een stap terug. Ze gaat niet weg. Ze verdwijnt in het schemerduister van de kamer. Galit slaat een bladzijde om. Hij ziet een winkel met boeken in een stoffige straat. Vrouwen met hoofddoek, vrouwen met donkere krullen. Jongetjes met snoep en biscuits in de aanbieding. Straathandel. Meisjes en jonge vrouwen zitten achter een kleed met sinasappels, citroenen, met vijgen en dadels. Een hoge boerenkar met ezels ervoor rijdt voorbij. Een boer met een stok wandelt op zijn gemak. Traag gaat het leven voorbij. "Schiet op. Schiet op." hoort Galit in zijn hoofd. De wereld gaat geen stap sneller. Het rode boek slaat een bladzijde om; zoomt in op de winkel. Duquan.

Papier, pennen, inktpotten, affiches aan de wand. Levensmiddelen in blik. Suiker, zout, bloem en erwten in grote vaten. Een enkele krant, niet om te lezen, om in te verpakken.

Op de laatste bladzijde een vrouw in een zwarte jurk. In haar hand een kooi met een papegaai op schouderhoogte. Ze kijkt Galit aan. Ze glimlacht. Ze tuit haar mond alsof ze iets wil zeggen.

Ze draait haar hoofd. Een gouden oorbel met een groene steen. Ze opent de kooi. De papegaai stapt op de drempel van de kooi. De vogel hangt kort aan zijn snavel en haakt zijn poten opnieuw om de drempel van de kooi.

"Wacht. Wacht tot ik terugkom," zegt de papegaai. De papegaai spreidt zijn vleugels en treuzelt niet. Voor de papegaai de bladzijden kan verlaten slaat Galit het boek dicht. Een zucht ontsnapt hem. Juist op tijd. Hij drinkt de koude koffie. Galit doet het licht uit.

Vijf vragen, dacht Galit. Ik had vijf vragen willen stellen. Hij had geen vragen gesteld. Hij had antwoorden gekregen. Zipporah was naar hem gekomen. Ze had hem twee boeken extra meegegeven. Boeken van plaatselijk bekende schrijvers. Galit had hun namen nooit gehoord.

'*Laatste reis* en *Verbrande schepen*, typerend voor vandaag. In de ramsj,' zegt Zipporah. 'Neem mee. Oordeel zelf.'

Het is donker als Galit zijn huis binnenstapt. Hij hangt zijn doorweekt jasje aan een knaapje. Uit de jaszak pakt hij het boek van Modiano. Hij trekt de deur dicht. In de hal valt geeloranje licht van de straatlantaarn door het bovenlicht van de buitendeur. Beneden zijn duim leest hij de dunne letters: *van de verloren jeugd*.

Galit weet de weg in de kamer zonder het licht aan te doen. Een korte tik. Zacht gezoem. De koelkast slaat aan. Vitrage wappert door het open raam. In het halfduister loopt Galit naar de kooi. Hij haalt de doek van de kooi. De kooi is leeg. De papegaai is nergens te zien.

Galit steekt zijn hoofd onder het opgeschoven raam. Hij kijkt naar boven. Speurt langs de sterrenloze hemel. Tegen de gevels weerkaatst: 'Wacht. Wacht tot ik terugkom.' □

Dit verhaal komt uit *Goof Petreus Kroniek* 2015.

Dit verhaal is te beluisteren: www.gerardstout.nl/poze

Poze

Particulier literair tijdschrift van Gerard Stout. ©

In 2016 verschijnen 10 nummers van Poze. Korte verhalen, een enkel gedicht, beeldende kunst, gebruikskunst, opinies.

Wie mij inhoudelijk, opbouwend en doordacht commentaar geeft, (email) ontvangt het volgende nummer zonder kosten.

Alle teksten en foto's zijn van Gerard Stout, tenzij anders aangegeven.

Ik ben heel blij met de bijdragen van Hayat Ezzeroili en van Chrétien Schouteten. ©

Foto's: Gerard Stout (De Sleutel, Visserstraat, Isis Groningen, Peesterheide.)

ISSN 2468-340X
www.gerardstout.nl
gerardstout@kpnmail.nl

Ter Verpoozing

Onlangs verschenen
Om teruggaan is het begonnen,
Theo de Jong. (gedichten)

Verboden eten,
Margriet Steringa
(over anorexia
in naoorlogse tijden).

www.gerardstout.nl/uitgeverij

